

Academic Akademik
Literature Literatür

The Journal of Sosyal Bilimler
Social Sciences Araştırmaları
Research Dergisi

OSMANLI MECLİS GELENEĞİ VE BAHRIYE MECLİSİ

Beyza ŐEYHOĐLU

Ordu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Tarih Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi

DOI :

Makale Geliş Tarihi : 8 Haziran 2023

Makale Kabul Tarihi : 8 Haziran 2023

Makale Sonuçlanma Tarihi : 16 Haziran 2023

Makale Yayın Tarihi : 29 Nisan 2024

Sayfa Aralığı : 87-101

Beyza Őeyhođlu, “Osmanlı Meclis Geleneği ve Bahriye Meclisi”,
Akademik Literatür Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi (AKA-
LİD), C.1, S.2, Nisan 2024, s. 87-101.

Öz

Osmanlı Devleti’nde meclis oldukça önemli bir kurum olmuştur. Divan-ı Hümayun, yıllarca Osmanlı Devleti’nde etkin bir meclis olarak görev yaptıktan sonra II. Mahmut döneminde oluşturulan ancak esas anlamını Tanzimat’ın ilan ediliş i ile tamamlayan meclisler bürokraside oldukça etkin bir konuma gelmiştir. Denizcilik alanında yapılacak olan reformların bir temele oturtulması için de bahriyedeki kurumların da tanzimi gerekiyordu. Bahriye Meclisi’nin kuruluş u da Osmanlı Devleti’nde meclislerin arttığı , reformların temelini meclislerde atıldığı bir dö-

nemde gerçekleşmiştir. Bu makalede Osmanlı Devleti'nin genel meclis çerçevesi çizilmeye çalışıldıktan sonra Bahriye teşkilatı ve Bahriye Meclisi'nin meclis geleneğindeki yeri ele alınmaya çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Osmanlı Devleti, Meclis, Bahriye, Bahriye Meclisi.

Abstract

The council has been a very important institution in the Ottoman Empire. The Divan-ı Hümayun served as an active assembly in the Ottoman Empire for many years. Subsequently, the assemblies created during the reign of Mahmud, but which completed their main meaning with the promulgation of the Tanzimat, have become effective in the bureaucracy. In order for the reforms to be made in the maritime field to be put on a main, it was necessary to organize the institutions in the navy. The establishment of the Naval Assembly also took place at a time when assemblies were increasing in the Ottoman Empire and the foundation of reforms was laid in the assemblies. In this study, after trying to draw of the general assembly of the Ottoman Empire, the organization of the Navy and the place of the Naval Assembly in the council tradition have been tried to be discussed.

Keywords: Ottoman Empire, Council, Navy, Navy Assembly.

Giriş

Meclis, Arapça kökenli bir kelime olmakla beraber “*bir konuyu konuşmak veya görüşmek için bir araya gelmiş kimseler topluluğu*” anlamına gelmektedir.¹ Türklerin kurdukları devletlerden arta kalan bir miras olarak karşımıza çıkan meclis hem Selçuklu hem de Osmanlı Devleti'nde sıklıkla başvurulan bir mercii haline gelmiştir. Osmanlı Devleti'nin etkin kurumu Divan-ı Hümayun olmasına rağmen zamanla önemini yitirmiştir. Çağa ayak uydurmaya çalışan Osmanlı Devleti de kendi kurumlarını her daim geliştirme mecburiyetinde olmak zorunda olmuştur. 1839 senesinde Gülhane Parkı'nda Tanzimat Fermanı'nın okunmasıyla beraber Osmanlı Devleti'ndeki yenilik hareketlerinin yolu açılmıştır.² Tanzimatla birlikte yapılacak olan reformların hem denetlenmesi hem de reformların oluşturabil-

¹ <https://sozluk.gov.tr/> (E.T 07/06/23).

² Halil İncılık, “Sened-i İttifak ve Gülhane Hattı Hümayunu”, *Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, ed: Halil İncılık, Mehmet Seyitdanlıoğlu, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017, s. 91.

mesi için Meclis-i Vâlâ başta olmak üzere, diğer meclisler de yönetim alanındaki bu değişim neticesiyle kurulmuştur.³ Özellikle bahriye alanında yapılacak olan değişimlerde kara ordusu örnek alınmıştır. Bahriye Meclisi'nin kuruluş vesilesinin Dâr-ı Şura-yı Askeri olduğunu söylersek yanlış olmaz.⁴ Bu makalede de Osmanlı Devleti'nin genel hatlarıyla meclislerini tanıttıktan sonra Osmanlı Devleti'nin bahriye teşkilatını ardından Bahriye Meclisi'nin kurulmasını ve lağvedilmesine değinilmiştir.

1. Geçmişten Tanzimata Osmanlı Meclis Geleneği

Türk devlet teşkilatında meclis, önemli bir konumdadır. Osmanlı Devleti de kurulduğu yıldan itibaren meclisin öneminin farkında olmuş ve Divan-ı Hümayun'u devlet işlerinde etkili bir konuma getirmiştir. Divan-ı Hümayun; yasama, yürütme ve yargının yanı sıra toplumun düzeni ve devlet için önemli kararların alındığı bir mekanizmaya sahipti.⁵ Yürütme ve yargı erki padişah adına Divan'da kullanılmaktaydı.⁶ XVIII. yüzyıldan itibaren Divan, sadrazamın evinde toplanmaya başlamıştır. Böylelikle Divan, önemini kaybederken sadrazamın evi olan Bâb-ı Âli önem kazanarak yükselişe geçmiştir.⁷ Etkisi azalan Divan, XVIII. yüzyılın yarısından sonra yalnızca ayda bir kez toplanarak temel işlevinden uzaklaşmıştır. Divan artık elçileri kabul eden, kapıkulu askerlerine maaş dağıtan sembolik bir kurum olmaya başlamıştır. Devlet işleri ise Meşveret Meclisi'nde görüşülmeye başlanmıştır.⁸

Meşveret Meclisi öteden beri mevcut olan bir meclisti. Divân-ı Hümayûn görevini ifa ederken bile mezkûr meclis, savaş veya barış gibi olağanüstü durumlarda toplanmaya devam etmiştir.⁹ Meşveret meclisini önemli kılan, onun ihtiyaca göre toplanan bir meclis olmasıdır. Divan her zaman toplanabilirken meşveret meclisinde ise böyle bir durum mümkün değildir. Yapı olarak Divan'dan epey farklı unsurlar barındırdığı için ondan arta kalan

³ Mehmet Seyitdanlıoğlu, *Tanzimat Devrinde Meclis-i Vala (1838-1868)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1999, s. 40

⁴ Ali İhsan Gencer, "Bahriye Meclisi'nin Kuruluşu ve Önemi", *Türk Dünyası Araştırmaları Ayır Basım*, 1983, s. 152.

⁵ Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2015, s. 94-96.

⁶ Seyitdanlıoğlu, *a.g.e.*, s. 15.

⁷ Seyitdanlıoğlu, *a.g.e.*, s. 16.

⁸ Ali Akyıldız, *Osmanlı Merkez Bürokrasisi (1836-1856)*, Timaş Yayınları, İstanbul 2018, s. 19.

⁹ Ali Akyıldız, "Meclis-i Meşveret", *TDV(İA)*, c. 28, 2003, s. 248.

boşluğu dolduramamıştır. Bu nedenle Osmanlı Devleti'nin kuralları oturmuş, belirli bir nizama sahip danışma kurulu ihtiyacı ortaya çıkmıştı. Meclis-i Vala-yı Ahkam-ı Adliye tam da bu eksikliği gidermek maksadıyla kurulmuştur.¹⁰

III. Selim, Osmanlı Devleti'nin yeniden eski gücünü yakalaması için reformlara ihtiyacı olduğunu tespit edip çalışmaların bu minvalde gerçekleşmesini sağlamaya çalışmıştır. II. Mahmut'ta böyle bir ortamda yetişmiş, amcası Selim'in başaramadıklarını başarmaya çalışmıştır. Devletin reform hareketlerine başlayabilmesi için öncelikle her daim sorun çıkarıcı Yeniçeri Ocağı'nı bertaraf etmesi gerekiyordu. II. Mahmut bunu çok iyi biliyordu. Ancak elinde silah olan bir grup insanı kontrol altına almak kolay değildi. Bu nedenle II. Mahmut, yeni bir ocak kuracağını ve bu yeni ocağa da yeniçerilerden yetenek sahibi yüz elli kişinin alınacağı haberini vererek ortamı bir nebze olsun yumuşatmaya çalışmıştır.¹¹ Yeni kurulan ocağa "Eşkinciyan Ocağı" ismini vermiştir. Bu ocağa mensup olacak askerlerin yeniçerilerin tepkisine maruz kalmaması, onları ayrı bir asker statüsünde görmemeleri için, yeniçeri kışlasında kalmaları kararlaştırılmış ve yalnızca haftada bir gün Davutpaşa ya da Kağıthane'de batı usulüne göre talim yapmaları uygun görülmüştür. 11 Haziran 1826'da yeni üniforma giydirilip ellerine silah verilerek Et Meydanı'nda talimlere başlanmıştır.¹² Talimin başladığı gün yeniçeriler isyan başlatmıştır. İsyân gittikçe büyüdü en sonunda yeniçerilerin etrafı ve kışlalar sarıldı. Ardından yeniçeri kışlaları topa tutuldu. Böylelikle hem isyan son buldu hem de yeniçerilerin dönemi kapanmış oldu. Bu olaydan bir gün sonra II. Mahmud yeniçeri ocağının ilgasını haber ederken yeni reformların da yolunu açmış bulunmaktaydı.¹³ Çünkü II. Mahmud biliyordu ki hangi reformu yaparsa yapsın, yeniçerilere son vermediği sürece onun da sonu tıpkı amcası III. Selim gibi olacaktı.

Esasen III. Selim'in başlattığı ıslahat yarım kalsa da II. Mahmut ıslahatların yolunu açarak devam ettirmeye çalışmıştır. Ardından halefleri Abdülmecid

¹⁰ Seyitdanlıoğlu, *a.g.e.*, s. 17-18.

¹¹ İsmail Hami Danişmend, *İzablı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C. 4, Türkiye Basımevi, İstanbul 1972, s. 110

¹² Stanford Shaw, Ezel Kural Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, C. 2, çev: Mehmet Harmancı, E Yayınları İstanbul 2010, s. 47. Ayıca bkz; Danişmend, *a.g.e.*, s. 110.

¹³ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi VII. Cilt Islahat Fermanı Devri (1861-1876)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2003, s. 146-149.

ve Abdülaziz döneminde hız kaybetmeden ıslahat çalışmaları yapılmıştır. Özellikle II. Mahmud döneminde kurulan kurumlar, nezaretler ve meclisler oldukça önemlidir. Hatta bunlardan en önemlileri Dar-ı Şurâ-yı Bab-ı Âli, diğeri ise Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye'dir. Bu kurumların Avrupa'dan örnek alınıp kurulduğu düşünülmektedir.¹⁴ Meclis-i Vâlâ, yalnızca II. Mahmud döneminde değil Tanzimat ilan edildikten sonra da yapılacak olan tüm reformların denetlenmesi amacıyla kullanılan bir meclis olmuştur. Bu meclisin ortaya çıkmasında en büyük neden Divan-ı Hümayun'un önemini kaybetmesi, meşveret meclisinin her daim toplanan bir yapıya sahip olmaması gibi durumlar olup, bununla beraber bu durumlar devlette yaşanan birtakım aksaklıklara sebebiyet vermiştir. Tüm bu problemler Osmanlı'da bir meclise ihtiyaç olduğunu gözler önüne sermiştir.

II. Mahmud döneminde kurulan Meclis-i Vâlâ isimli diğer meclis hem danışma meclisi olacaktı hem de "Tanzimat-ı Hayriyye'nin müzâkeresine mübâşeret" yani Tanzimat'la beraber yapılacak olan yenilikleri denetleyecek olan reform meclisi görevine sahip olacaktı. Bu meclis bir başkan, beş üye ve iki kâtipten oluşuyordu. Haftada dört gün toplanacak olan meclise, toplanma yeri olarak saray belirlenmişti. Tanzimat fermanı ilan edilmeden evvel Dâr-ı Şura ve Meclis-i Vâlâ'nın görevleri tam olarak birbirinden ayrılmadığı için karışık bir durum mevcuttu. Bir evrak önce Dâr-ı Şura'ya oradan da bir üst mercii olarak Meclis-i Vâlâ'ya havale ediliyordu. Ancak asıl problem ise karar mekanizmasında birtakım problemler olmasıydı. Bürokraside hiyerarşinin hâkim olmasından dolayı, her zaman üst rütbeliler daha üstün bir konumda bulunduğu için alt rütbedeki üyeler alınacak kararlarda sessiz kalıyordu. Böylece üst rütbedeki üyelerin isteği doğrultusunda kararlar onaylanmış oluyordu. Çok geçmeden bu soruna "*meclis üyelerinin hepsinin rütbesinin eşit sayılması*" kuralı getirilerek bir çözüm yolu bulunmuş oldu. Meclisin iyi bir biçimde çalışmasını aksatan başka bir sorun daha vardı. Meclis üyeleri yalnızca meclisten sorumlu değildi, sorumlu oldukları başka görevleri, çalıştıkları başka mevkiler mevcuttu. Hiç şüphesiz bunun nedeni mecliste görevli olan kişilerin maaşlarının hazineden karşılanmasının mali açıdan problemlere sebebiyet vereceği içindi. Bu kişiler,

¹⁴ Carter V. Findley, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Bürokratik Reform Babıâli 1789-1922*, çev: Ercan Ertürk, Alfa Yayınevi, 2019, s. 241.

meclis üyelikleri görevlerinden maaş almayıp, başka mevkilerdeki görevlerinden maaş alıyorlardı. İlk etapta bu soruna tam olarak bir çözüm yöntemi bulunamamıştır.¹⁵

Tanzimat Ferman'ında aynı zamanda Meclis-i Vâlâ'nın görevlerini belirten maddeler de vardı. Buna göre; Tanzimat Fermanı ile sınırlanan padişahın yetkilerinin toplandığı kurum Bâb-ı Âli ve Meclis-i Vâlâ olmuştur. Böylece meclis, içinde yasama ve yargıya sahip olduğu için yarı anayasal bir organ olma özelliği kazanmıştır. Meclis, Tanzimat'ın uygulanması, uygun kanunlar tasarlanması gibi görevlere sahip olmuştur. Ayrıca Dâr-ı Şûrâ ile birleştirilmiştir, böylece aralarındaki görev karmaşası da sona ermiştir. Meclis-i Vâlâ ile çalışması için Meclis-i Âli-i Umûmî¹⁶ isimli bir meclis oluşturulmuştur. Toplanma yeri kurulduğu günden beri saray olan Meclis-i Vâlâ, 1840 yılında Bâb-ı Âli'de inşası sona eren binasına¹⁷ taşınmıştır. Binanın açılışında Abdülmecid, yaptığı konuşmada Meclis-i Vâlâ'nın çalışmalarının çok önemli olduğundan bahsedip, meclisin çalışmasından memnun olduğuna dair izlenimler vermiştir. Meclis-i Vâlâ üyeleri de her fırsatta, Tanzimat'a uygun yasalar hazırlayacaklarını belirterek, Tanzimat'a uygun davranışlarda bulunmayanların cezalandırılacağını özellikle belirtmişlerdir.¹⁸

Meclis-i Vâlâ oldukça yoğun bir meclisti, görevi yalnızca reformları tasarlamak değildi aynı zamanda reformların uygulanıp uygulanmadığına dair denetim de yapıyordu. Ayrıca meclis üyelerinin başka görevleri de vardı sadece meclis işleriyle meşgul değillerdi. Bu sebeple üyeler işlerle ilgilene-medikçe, işlerde yığılmalar meydana geliyordu. 1845'te İmar Meclisleri ile uğraşan meclisin, ardından vergi reformuyla beraber karşısına daha büyük sorunlar çıktı. Bu reformlardan memnun olmayan ayan ve önemli devlet

¹⁵ Seyitdanlıoğlu, *a.g.e.*, s. 36-39.

¹⁶ Meclis-i Vâlâ üyelerinin ve üst düzey devlet adamlarının katıldığı genel bir meclisti. Meclis-i Vâlâ'nın aldığı kararları gözden geçirip padişaha sunmakla yükümlüydü. Meclis-i Âli-i Tanzimat kurulduktan sonra meclis yeni bir yapı kazanır. Aldığı kararlar, Meclis-i Vükela'da görüşüldükten sonra arza sunulurdu. Bkz, Akyıldız, *a.g.e.*, s. 220-222.

¹⁷ Yeni yapılar ve yeni nizamnameler yapılacak olan reformların önünü açıyordu. Modern kurumlar modern yapılarla birleştirildiğinde zihinlerde daha farklı bir imaja bürünüyordu. Detaylı bilgi için bkz; Ş. Pınar Özyalvaç, "Tanzimat Dönemi Reformlarında Mekân Sorunu ve Çözüm Arayışları", *Osmanlı Modernleşmesi Reform Çağında Çözüm Arayışları*, ed: Ahmet Dönmez, Kitap Yayınevi, İstanbul 2019, s. 163-191.

¹⁸ Seyitdanlıoğlu, *a.g.e.*, s. 41-45.

adamlarının muhalif hareketleriyle de uğraşmak zorunda kaldı. Aynı zamanda sorun çıkararak bu kişilere karşı temyiz mahkemesi görevini icra etmeye başladı. İşlerin yoğunlaşması ile 1854 yılında Meclis-i Vâlâ'nın ikiye ayrılmasına karar verildi ve Meclis-i Âli-i Tanzimat kuruldu. Siyasi çekişmeler, anlaşmazlıklar her dönemde olduğu gibi elbette bu dönemde de olmuştur. 1838'den 1854 yılına kadar geçen on altı senede Meclis-i Vâlâ'da yirmi iki tane başkan değişmiştir. Yeni meclis, böyle bir çekişmeli ortamın neticesinde oluşturulmuştur. Özellikle bu dönemde Mustafa Reşid Paşa ile Damat İbrahim Paşa arasında bitmek bilmeyen bir siyasi çekişme ortamı mevcuttu. Damat İbrahim Paşa, sadareten azledilmesinin müsebbibi olarak Mustafa Reşid Paşa'yı görmekteydi ve tam da bu sırada "Tatbik Mührü Meselesi"¹⁹ olarak adlandırılan rüşvet olayı patlak verdi. Meclis-i Tanzimat'ın kuruluşu böyle bir ortamda gerçekleşmiştir. Böyle bir olay yaşandığı için, muhtemelen Meclis'in çıkardığı ilk kanunun rüşvetin yasaklanmasıyla ilgili bir kanun olmasının da etkisi vardır. Bu mecliste tıpkı Meclis-i Vâlâ gibi Tanzimat'ın uygulanabilirliğini denetleyecekti. Ayrıca rüşvetle savaşıarak onu ortadan kaldırmayı hedeflemekteydi. Aynı zamanda bu meclis, diğer meclislerin üst makamında yer alan bir meclis olacaktı. Oluşturulan yeni meclis, Meclis-i Vâlâ'ya ait olan yasama yetkisini barındıracaktı. Burada görüşülen yasalar en son durak olarak, tıpkı diğer meclislerde olduğu gibi Meclis-i Âli-i Umumi'ye gidecekti orada eğer kabul görürse padişaha arz edilecekti. Bu meclis çok daha geniş yetkilere sahipti, yalnızca hükümetin kendisine verdiği konuları görüşmeyecek ayrıca kendisinin de isteğine

¹⁹ Mehmed Ali Paşa ve Mustafa Reşid Paşa arasındaki gerginliği iyice arttıran bu olay şu şekilde meydana gelmiştir. Cezayiroğlu Mıgırđıç aşar ve iltizam müddetinin uzatılması için hediye olarak 4.500.000 gurus para vermiş karşılığında da paşanın mührünün bulunduğu üç seneti olduğunu iddia etmiştir. Mehmed Ali Paşa, mühürlerin sahte olduğunu söylemesinin ardından tartışma daha çok alevlenmiştir. Yalnızca içte değil, dışta da bu tartışma diğer devletler tarafından da takip edilmekteydi. Tam da bu sırada sadrazamlık mevkiine Mustafa Reşid Paşa atanmıştır ve dava onun isteğine göre seyretmeye başlamıştı. Mühürlerin sahte olup olmadığını anlamak için bilirkişiler atanmıştır ve buna karar verebilmek için tam beş kez meclis toplanmıştır. En sonunda mühürlerin Damat Mehmed Ali Paşa'ya ait olduğu tespit edilmiştir. Nevrekoplu Mehmet Bey isminde bir kişi de ağnam ve iltizam için Paşa'ya verdiği parayı geri istemektedir. Detaylı bilgi için bkz; Ahmet Cevdet Paşa, *Tezâkir 1-12*, yay: Cavid Bay-sun, Türk Tarih Kurumu, 1953, s. 36 Ayrıca bkz rüşvet konusunda detaylı bilgi için; Serap Sunay, "Tanzimat Meclisi'nde Görülen İlk Rüşvet Davası: "Tatbik-i Mühür" Meselesi ve Perde Arkası", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, c. 33, İstanbul 2014, s. 82-112.

bağlı olarak bazı konuları görüşme yetkisi de mevcut olacaktı. Hatta gerekli gördüğü takdirde hükümet üyelerini sorgulayıp, bunun sonucunda var olan yargılama yetkisini de kullanabilecekti. Bu diğer meclislerin bünyesinde bulunan bir yetki olmadığı için gerçekten daha önce eşi benzeri olmayan bir durumdu. Bu meclisle beraber Osmanlı, yasama ve yürütmenin birbirinden ayrılması gibi önemli bir adım atmış bulunmaktaydı.²⁰

Meşveret Meclisi'nin yerini doldurması amacıyla Meclis-i Has ya da Meclis-i Vükela ismiyle de bilinen yeni bir meclis teşkil edilmiştir. Meclisin yapısı bakanlar kurulunu andırsa da devletin mutlakiyetçi bir yapıya sahip olması nedeniyle o kadar geniş yetkilere sahip bir meclis değildi.²¹ Meclis-i Vükela'da üyelerin padişah tarafından atanması koşulu vardı ancak bazı durumlarda seçimlere sadrazamın da müdahil olduğu bilinmektedir.²² İlk etapta haftada iki gün toplanılması kararlaştırılan meclis, sonraları ihtiyaç dâhilinde haftada üç ya da dört kere toplandığı bilgisine ulaşılmaktadır.²³ Meclis-i Vükela'yı önemli kılan oluşturulan tüm nizamname kararlarının son durak merciisi olmasından kaynaklanmaktadır. Eğer alt kademelerden gelen karar bu mecliste kabul edilirse son olarak padişaha arz edilirdi ve en son kararı padişah verirdi. Bu meclis, yüksek yasama ve yürütme meclisi yetkilerini içinde barındırmaktaydı.²⁴

Osmanlı Devleti'nin genel meclis teşkilatı yukarıda anlatıldığı gibidir. Bahriye Meclisi'nin yerini anlatabilmemiz için Bahriye teşkilatından bahsetmemiz yerinde olacaktır.

2. Osmanlı Bahriye Teşkilatı Ve Bahriye Meclisi'ne Giden Yol

Osmanlı bahriye teşkilatı, Osmanlı Devleti'nin deniz kıyısında yeni topraklar elde etmesiyle beraber her daim değişim ve dönüşüm içinde olmuştur. Tersanelerin Osmanlı Devleti'nin bahriye teşkilatında önemi oldukça büyüktür. Keza tersaneler hem gemi inşasında hem de idari teşkilatta oldukça önemlidir.²⁵ Aslında XVI. yüzyıla kadar gemilerin Gelibolu'da inşa edildiği

²⁰ Seyitdanlıoğlu, *a.g.e.*, s. 47-51.

²¹ Findley, *a.g.e.*, s. 287.

²² Findley, *a.g.e.*, s. 287; Sultan Abdülmecid döneminde üyelerin tamamı padişah tarafından atanmıştır. Bkz; M. Yasin Taşkesenlioğlu, *Tanzimat Döneminde Bir Reform Meclisi Meclis-i Âli-i Tanzîmât (1854 -1861)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2018, s. 26.

²³ Ali Akyıldız, "Meclis-i Vükela", *İA (TDV)*, c. 28, 2003, s. 251.

²⁴ Taşkesenoğlu, *a.g.e.*, s. 26.

²⁵ İdris Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilatı: XVII. Yüzyılda Tersane-i Âmire*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1992, s. 2

bilinse de kaynaklarda burası için tersane kavramı kullanılmamıştır. Tersane ilk olarak Galata harc-ı hassa defterinde Galata için kullanılmıştır. Ancak çok sonraları Galata için Tersane-i Amire tabiri kullanılmıştır.²⁶

Tersane-i Amire, Kaptan Paşa'nın kontrolünde bulunmaktaydı. Ayrıca idari olarak Tersane ricali ve tersane halkı olmak üzere ikiye ayrılmaktaydı. Tersanede, Tersane Kethüdası idareci konumunda olmakla beraber Tersane Ağası ve Tersane Eminin yanı sıra maliye dairesinde çalışan kâtip ve dönem dönem değişen çeşitli sanat gruplarının ustaları bulunmaktaydı. Ustaların dönem dönem değişmesinin nedeni Osmanlı bahriyesinin Avrupa'daki değişime ayak uydurmasından kaynaklanmaydı. Tersane üç dönem yaşamıştır. Bunlar sırasıyla kürekli, yelkenli ve buharlıdır. Bundan sebeple sanat ustaları değişiklik göstermiştir.²⁷ Ayrıca Tersane-i Amire Ricali, tersanede görev yapan memurlar başta olmak üzere tersane çalışanlarının tümünü kapsamaktaydı. Tersane ricalinde, donanma sefere çıkmadan evvel ya da seferden geldiği vakitlerde gemi onarımını gerçekleştiren kişiler oldukça fazlaydı. Donanma sefere çıktığında tersanede işler hafiflediği için kimi personelin de donanma ile sefere çıktığı bilinmekteydi. Tersane ricalinin yanı sıra Bahriye teşkilatının bir kolu da Donanma Ricalidir. Donanma Ricali; gemide istihdam edenler, derya beyleri ve kaptanlardan oluşmaktaydı.²⁸

Bahriye teşkilatında oldukça önemli bir yere sahip olan Kaptan Paşa ise teşkilatın tepesinde bulunmasının yanı sıra derya kalemine ait zeamet ve tımarları dağıtır ayrıca bahriyeye ait görevlendirmeleri gerçekleştirirdi. Divan önemini kaybetmeden evvel Kaptan Paşa, divan üyesi olmakla beraber toplantılara katılırdı. Divanda bahriyeye ait davalara bakmasının yanı sıra bahriye işlerinde hüküm yazabilir, tuğra çekebilir ve padişah adına ferman yazabilirdi.²⁹

Tersane Emmini ise Kaptan Paşa'nın emriyle Tersane'de işleri yürüten bir görevliydi. Tersane Emmini, tersane ve gemilerin bütün mali işleriyle ilgilenmesinin yanı sıra yapılan tüm harcamaları muhasebe defterine kaydediyordu.³⁰ Herkes Tersane Emmini olamazdı. Bunun için hassa reislerinden,

²⁶ Bostan, a.g.e., s. 1-2.

²⁷ İdris Bostan, "Tersane-i Amire", *TDV(İA)*, C. 40, 2011, s. 514-515.

²⁸ Bostan, a.g.e., s. 31-32.

²⁹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2020, s. 415.

³⁰ Bostan, a.g.m., s. 515; Ayrıca bkz; Uzunçarşılı, a.g.e., s. 425-426.

tophane nazırlarından veya sarayın Birun teşkilatından olmak gerekirdi. Saray protokolünde Tersane Emmini divan üyesi değildi. Ancak bahriyeyle ilgili soruları cevaplamak üzere divandaki toplantılara katılırdı.³¹

Bahriye teşkilatı için oldukça önemli bir kurum olan Umur-ı Bahriye Nezareti ise 1804 senesinde kurulmuştur. Aslında bu nezaretin kurulması 1804 senesinde hazırlanan Bahriye kanunnamesinde gündeme gelmiştir. Kanunnamedeki değişiklikler esas alınarak Tersane Eminliği'nin kapatılarak yerine Umur-ı Bahriye Nezareti'nin kurulmasına karar verilmiştir. Ayrıca bahriyeye yeni bir maddi kaynak olarak da Irad-ı Cedid hazinesi düşünülmüştür. Böylece bu hazine Tersane hazinesine aktarılacaktı.³² Yeni kurulan nezaret için nazır arayışları baş göstermişti. Nazır olarak düşünülen isimlerin içinde Morali Seyit Ali Efendi de yer almaktaydı. Ali Efendi, Paris sefirliği yapmasının yanı sıra hem Avrupa'daki siyasi gelişmelere tanıklık etmiş hem de Avrupa devletlerinin bahriye alanında nasıl gelişim gösterdiklerine şahit olmuştu. Ali Efendi'nin bahriyedeki misyonu bahriyeyi daha iyi bir yere taşımaktı.³³

1806 senesine kadar nazırlık görevini icra eden Ali Efendi'nin yerine Elhac Ahmet Aziz Efendi getirilmiştir. Bir yıl kadar görevde kalmış, ardından Elhac İbrahim Efendi nazır olarak göreve getirilmiştir. Padişah, bahriyede yaşanan bu boşluğun farkına varmış olacak ki tekrar Ali Efendi'yi nazır olarak göreve getirilmiştir. Ancak Ali Efendi'nin nazırlığı çok uzun sürmemiştir. Keza Umur-ı Bahriye Nezareti de uzun soluklu bir kurum olamamıştır. 1808 senesinde Kabakçı Mustafa isyanı ile III. Selim'in nizam-ı cedid ile beraber oluşturdukları bütün kurumlar ilga edilmiştir.³⁴ Daha sonra Tersane Eminliği tekrar gündeme gelmiştir.

2.1. Bahriye Meclisi'nin Teşkili

Bahriye Meclisi'nin aslında Tanzimatla beraber oluşan meclisler çağının Bahriye'deki yansıması olduğunu söylersek yanlış olmaz. Kara ordusunda mevcut olan meclis hasebiyle bahriyede bir meclis oluşturulması gündeme gelmiştir. İki kere oluşturulan Bahriye Meclisi'nin ilki 1840 senesinde tarih

³¹ Bostan, *a.g.e.*, s. 37-38.

³² BOA, HAT, 114 /4559.

³³Safvet, *Filasalar*, Matbaa-i Bahriye, İstanbul 1329, s. 30.

³⁴ Ali İhsan Gencer, *Bahriye'de Yapılan Islâhât Hareketleri ve Bahriye Nezâreti'nin Kuruluşu (1789-1867)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2001, s. 89, 93-94.

sahnesinde yerini aldığını görmekteyiz. 1840 senesinde kurulan meclis³⁵ ayrıca “Şurâ-yı Âlî-i Bahri, Meclis-i Bahriye ve Tersane-i Amire Meclisi ve Meclis-i Rüesa” gibi isimlerle de anılmaktaydı.³⁶ Kurulan meclis; reis, altı aza, katip, mukayyit ve müftüden oluşmaktaydı.³⁷ Meclisin görevi ise tersaneye ait bütün eşya ve malları temin edecek aynı zamanda da imalattan sorumlu olacaktı.³⁸ İlk mecliste sık sık azalar değiştirilmiştir.³⁹ Yapısının tam manasıyla oturamamasından kaynaklı hem de Kapudan Tahir Paşa'nın bu meclisi gereksiz olarak adlandırmasından dolayı meclis, 1841 senesinde kapatılmıştır.⁴⁰ Ahmet Lütfi Efendi meclisin ilgasından şu şekilde bahsetmiştir: “dâr'üş-şura darağacının önünden denize ilka olunan kereste pâresi gibi tayy u ilga ediliyordu”⁴¹

Henüz bir çalışmaya imza atamadan lağvedilen meclisin yerine bahriyeye ait işlerin Tersane Müsteşarı'nın yapması gündeme gelmiştir. Meclis-i Adıyye, Tersane Müsteşarlığının bünyesinde bulunan ihtiyaca göre toplanan bir meclisti. Bu meclis, Bahriye Meclisi'nin yerini dolduramamış olacak ki dört yıl sonra yeniden meclisin açılması gerektiği gündeme gelmiştir.⁴²

1845 senesinde meclis yeniden açılmıştır ancak yapılacak olan reformlar için ciddi manada paraya gereksinim duyulmaktaydı. Para sadece yapılacak olan reformlar için değil aynı zamanda mecliste çalışanların maaşlarının ödenmesi için de gerekliydi. Meclis-i Vala'dan arta kalan paralarla Bahriye Meclisi çalışanlarının maaşının ödenmesi kararlaştırılmıştır.⁴³ Meclis'in haftanın hangi günü ve ne sıklıkla toplandığı bilinmemektedir. Toplandığı yer ise divanhanedir. Ancak bazı durumlarda başka mekanlarda toplandığına belgelerde rastlanmıştır. Örneğin pazar günü yapılacak olan toplantı Bâb-Âli'de gerçekleşmiştir.⁴⁴

2.2. Bahriye Meclisi'nde Görüşülen Konular

³⁵ DTA, ŞUB, 2-3A.; BOA, İ. DH.,7/307.

³⁶ Safvet, *a.g.e.*, s. 39.

³⁷ DTA, ŞUB, 2-3A.

³⁸ BOA, HAT, 1424/58242.

³⁹ Gencer, *a.g.e.*, s. 140.

⁴⁰ Gencer, *a.g.e.*, s. 141-142.

⁴¹ Ahmed Lütfü, *Târîh-i Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye*, C. 7 Matbaa-i Âmire, Dersaadet 1290.

⁴² Gencer, *a.g.e.*, s. 142.

⁴³ Gencer, *a.g.e.*, s. 149.

⁴⁴ BOA, *A.TŞF*, 16/94.

Bahriye Meclisi'nin görevi yalnızca tersane ile ilgili malzemeleri temin etmekle sınırlı değildi. Kaptan Paşa donanmayla sefere çıktığı zaman vekaletini Bahriye Meclisi ve Tersane-i Amire yöneticilerine bırakırdı.⁴⁵ Meclis, Bahriye Kanunnameleri ve Nizamnamelerini oluştururdu. Özellikle 1849 senesinde oluşturulan Bahriye Nizamnamesi hem bahriyedeki kuralların hem de Bahriye Meclisi'nin görevlerinin belirlenmesi açısından oldukça önemlidir.⁴⁶ Gemi yapımında gerekli malzemelerin temininin yanı sıra bu malzemelerin kaçakçılığını engellemekte meclisin görevlerinden birisiydi.⁴⁷ Aynı zamanda piyasadaki eşitsizliği kaldırmak için malzemelerin fiyatını belirlemek de meclisin görevlerinden birisi olmuştur.⁴⁸ Gemi yapımı ya da tamiri için de Bahriye Meclisi'ne sıkça başvurulmuştur.⁴⁹ Bahriyede görev alan askerlerin askerlik süresi de Bahriye Meclisi'nce belirlenmiştir.⁵⁰ Bahriye için asker ve personel yetiştiren Bahriye Mektebi'ndeki eğitim süresi, öğrencilerin mektebe alınma kriterleri ve okuldaki müfredatın oluşturulması Bahriye Meclisi'nde görüşülen konulardan olmuştur.⁵¹ Bahriye Mektebi öğrencilerinin İngiltere'ye staja gönderilmesi de mecliste görüşülen konulardandır.⁵²

Bahriye Meclisi'nin karar alma mekanizmasının tepesinde tıpkı diğer meclislerde olduğu gibi padişah bulunmaktaydı. Bahriye meclisinden çıkan karar ilk önce Kaptan Paşa tarafından incelenir, onun onayını aldıktan sonra mazbata Sadaret'e iletilir. Sadareten de Meclis-i Vâlâ'ya gönderilirdi. Meclis-i Vâlâ'da onaylandıktan sonra son karar mercii olarak padişaha gönderilirdi. Eğer mazbatada açık olmayan bir konu varsa padişaha gönderilmeden evvel Meclis-i Vâlâ açık olmayan konuyu belirttikten sonra dosyayı Sadaret'e gönderirdi. Sadaret'te Kaptan Paşa'ya geri gönderirdi. Kaptan

⁴⁵ BOA, *A. MKT. NZD.*, 7/96.

⁴⁶ DTA, *ŞUB*, 5-79A.

⁴⁷ DTA, *ŞUB*, 5-20A.

⁴⁸ Düzcü, *a.g.e.*, s. 320.

⁴⁹ Bahriye Nizamnamesi (1849), ed: Coşkun Güngen, çev: Sabahattin Öksüz, *Dz.K.K'lığı Karargah Basımevi*, 1996, s, 43-44.

⁵⁰ DTA, *ŞUB*, 6-33A.

⁵¹ Timur Demir, *Eğitim Tarihimizde Heybeliada Bahriye Mektebi'nin Yeri*, (Erciyes Üniversitesi Sosyal

Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yakınçağ Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri 2011,

s. 9. Ayrıca Bkz; Safvet, *a.g.e.*, s. 18.

⁵² BOA, *HR.SFR.*(3), 52/20.

Paşa, meclisi yeniden toplayarak açık olmayan hususun aydınlatılmasını sağlardı. Mazbata tekrar aynı kurumlardan geçerek padişahın arzına sunulurdu.⁵³ Bazı durumlarda Meclis-i Vâlâ kendine gelen mazbatayı Kaptan Paşa'nın da üye olarak bulunduğu Meclis-i Hass-ı Vükelâ'ya gönderirdi. Bu durumun nedeni de görüşülen konunun Meclis-i Vâlâ yerine Meclis-i Hass-ı Vükelâ'da görüşülmesinin uygun olmasıdır.⁵⁴ Bahriye Meclisi'nin alt kolu olarak çalışan meclisler de vardı. Liman Meclisi, Ticaret-i Bahriye Meclisi ve İnşaiye Meclisi bu meclislerdendir. Bu meclislerin asıl kuruluş maksadı Bahriye Meclisi'nin yükünün hafiflemesi içindir.⁵⁵ Bu meclislerde karar alma mekanizması ise alınan karar Bahriye Meclisi'nce onaylandıktan sonra tıpkı diğer işleyişi takip etmesidir.⁵⁶

2.3 Bahriye Meclisi'nin Bahriye Nezareti'ne Devredilmesi

1845 senesinden 1867 senesine kadar aktif olarak görev yapan meclis, 1867 senesinden itibaren Bahriye Nezareti'nin kurulmasıyla onun alt komisyonu olmuştur. Bahriye Meclisi 1864 senesinde Bahriye, Levazım ve Nizam dairelerine bölünmüştü. Bahriye Nezareti'nin kurulmasıyla beraber bu üç daireye bir de İmalat dairesi eklenmiştir.⁵⁷ Bir diğer fark Kaptan Paşalığının kaldırılmasından dolayı meydana gelmiştir Kaptan Paşa yalnızca donanmanın seferdeki işleyişinden sorumlu olacaktı. Bahriye Nazırı ise denizcilikle ilgili idari ve mali işlerin yürütücüsü olacaktı.⁵⁸ Burada karşımıza çıkan temel fark işleyiş mekanizmasında olmuştur. Mazbata, Kaptan Paşa yerine Bahriye Nazırı'nın onayına sunulacaktı. Ardından konu Şura-yı Devlet'te görüşülecekti.⁵⁹ Bahriye Nezareti'nin kaldırılmasıyla beraber Bahriye Meclisi'nin görev ve yetkileri sona ermiştir.

Sonuç

⁵³ Gencer, *a.g.e.*, s. 161-162.

⁵⁴ Gencer, *a.g.e.* s. 162-163.

⁵⁵ Gencer, *a.g.e.* s. 204-205. Liman meclisi için alınan kararın Bahriye Meclisince onayladığına dair bkz; BOA, İ.DH., 368/24385.

⁵⁶ Gencer, s. 205.

⁵⁷ Levent Düzcü, *Osmanlı Deniz Kuvvetleri (1890-1918)*, (Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kırıkkale 2004, s. 9. Bkz; BOA, A.MKT.MHM,453/30. Bkz,

⁵⁸ Aybars Pamir, "Kaptan Paşa ve Hukukî Statüsü", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 53, S. 3, 2004, s. 54.

⁵⁹ Gencer, *a.g.e.*, s. 325.

Osmanlı Devleti kuruluşundan itibaren meclisleri etkin kullanmıştır. XIX. yüzyıla gelindiğinde ise bürokratikleşmenin bir getirisi olarak neredeyse her alanda meclis teşkili karşımıza çıkmaktadır. Elbette kurulan bu meclisler kurumların yükünü azaltması bakımından önemlidir. Ancak meclislerin gün be gün çoğalması bürokratik mercileri evrak bakımından oldukça zora sokmuştur. Meclis-i Vâlâ başta olmak üzere kurulan diğer meclisler Tanzimat'ın ilkelerine uygun olarak reform yapma gayretinde olmuşlardır. Devletin hem kara hem de deniz teşkilatı kendisine Avrupa'yı örnek alarak bu minvalde yenilik hareketlerini gerçekleştirmiştir. Bahriye Meclisi de böyle bir ortamda kurulmuştur. Denizcilik alanı için kapsamlı reformlara imza atmaya çalışan bu meclis, tıpkı diğer kurumlar gibi mali yetersizlikle karşı karşıya kalmıştır. Ayrıca 1854 Sinop baskınında oldukça maddi külfet karşısına çıkmıştır. Ancak buna rağmen 1845 senesinden 1867 senesine kadar etkin bir biçimde işleyiş göstermiştir.

Kaynakça

1. Arşiv Belgeleri

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

HAT, 114 /4559; 1424/58242; *İ.DH.*,7/307; *A.TŞF*, 16/94; *A.MKT. NZD.*, 7/96; *İ.DH.*, 368/24385; *HR.SFR*(3), 52/20.

2. Deniz Kuvvetleri Arşivi

DTA, *ŞUB*, 2-3A; 5-79A; 5-20A; 6-33A.

3. Kitaplar-Makaleler

AHMED LÜTFÜ EFENDİ, *Târîh-i Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye*, C. 7 Matbaa-i Âmire, Dersaadet 1290.

AHMET CEVDET PAŞA, *Tezâkir 1-12*, yay: Cavid Baysun, Türk Tarih Kurumu, 1953.

AKYILDIZ, Ali, "Meclis-i Meşveret", *TDV(İA)*, c. 28, 2003, ss. 248-249.

AKYILDIZ, Ali, *Osmanlı Merkez Bürokrasisi (1836-1856)*, Timaş Yayınları, İstanbul 2018.

AKYILDIZ, Ali, "Meclis-i Vükela", *İA (TDV)*, C. 28, 2003, ss. 207-209.

Bahriye Nizamnamesi (1849), ed: Coşkun Güngen, çev: Sabahattin Öksüz, Dz.K.K'lığı Karargah Basımevi, 1996.

BOSTAN, İdris, "Tersane-i Amire", *TDV(İA)*, C. 40, 2011, ss. 513-516.

BOSTAN, İdris, *Osmanlı Bahriye Teşkilatı: XVII. Yüzyılda Tersane-i Âmire*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1992

DANIŞMEND, İsmail Hami, *İzablı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C. 4, Türkiye Basımevi, İstanbul 1972.

DEMİR, Timur, *Eğitim Tarihimizde Heybeliada Bahriye Mektebi'nin Yeri*, (Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yakınçağ Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri 2011.

DÜZCÜ, Levent, *Osmanlı Deniz Kuvvetleri (1890-1918)*, (Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kırıkkale 2004.

FINDLEY, Carter V., *Osmanlı İmparatorluğu'nda Bürokratik Reform Babıâli 1789-1922*, çev: Ercan Ertürk, Alfa Yayınevi, 2019.

GENCER, Ali İhsan, "Bahriye Meclisi'nin Kuruluşu ve Önemi", *Türk Dünyası Araştırmaları Ayır Basım*, 1983, ss. 148-160.

GENCER, Ali İhsan, *Bahriye'de Yapılan Islâhât Hareketleri ve Bahriye Nezâreti'nin Kuruluşu (1789-1867)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2001.

İNALCIK, Halil, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2015.

İNALCIK, Halil, "Sened-i İttifak ve Gülhane Hattı Hümayunu", *Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, ed: Halil İnalcık, Mehmet Seyitdanlıoğlu, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017, ss. 89-111.

KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi VII. Cilt Islahat Fermanı Devri (1861-1876)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2003.

ÖZYALVAÇ, Ş. Pınar, "Tanzimat Dönemi Reformlarında Mekân Sorunu ve Çözüm Arayışları", *Osmanlı Modernleşmesi Reform Çağında Çözüm Arayışları*, ed: Ahmet Dönmez, Kitap Yayınevi, İstanbul 2019, ss. 163-196.

PAMİR, Aybars, "Kaptan Paşa ve Hukukî Statüsü", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 53, S. 3, ss. 39-60.

Safvet, *Filasalar*, Matbaa-i Bahriye, İstanbul 1329.

SEYİTDANLIOĞLU, Mehmet, *Tanzimat Devrinde Meclis-i Vala (1838-1868)*, Türk Tarih Kurumu, 1999.

SHAW, Stanford J., SHAW, Ezel Kural, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, C. 2, çev: Mehmet Harmancı, E Yayınları İstanbul 2010.

SUNAY, Serap, “Tanzimat Meclisi’nde Görülen İlk Rüşvet Davası: “Tatbik-i Mühür” Meselesi ve Perde Arkası”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, c. 33, İstanbul 2014, ss. 87-114.

TAŞKESENLIOĞLU, Yasin M., *Tanzimat Döneminde Bir Reform Meclisi Meclis-i Âli-i Tanzîmât (1854 -1861)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2018.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devleti’nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2020.

<https://sozluk.gov.tr/> (E.T 07/06/23).